



ULUSLARARASI TİCARET ALANINDA BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR

Editör: Doç.Dr. Meltem KESKİN

yaz
yayınları

Uluslararası Ticaret Alanında Bilimsel Araştırmalar

Editör

Doç.Dr. Meltem KESKİN

yaz
yayınları

2026

**Uluslararası Ticaret Alanında Bilimsel
Araştırmalar**

Editör: Doç.Dr. Meltem KESKİN

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-8996-19-7

Mart 2026 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

İÇİNDEKİLER

**Uluslararası Ticarete Çevre Odaklı Yeni Korumacılık:
Tarife Dışı Engellerin Dönüşümü1**
Nil SİREL ÖZTÜRK

Uluslararası Ticaret Finansmanında Devlet Teşviki24
Batuhan Mustafa EROL

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

ULUSLARARASI TİCARETTE ÇEVRE ODAKLI YENİ KORUMACILIK: TARİFE DIŞI ENGELLERİN DÖNÜŞÜMÜ

NİL SİREL ÖZTÜRK¹

1. GİRİŞ

Uluslararası ticaret ile çevresel koruma arasındaki ilişki, uzun süredir iktisat, hukuk ve siyaset bilimi literatüründe tartışmalı bir alan olarak ele alınmaktadır. Erken dönem kuramsal çalışmalar, çevresel maliyetlerin yeterince içselleştirilmediği bir sistemde ticaretin çevresel bozulmayı derinleştirebileceğini ortaya koymuş; temel sorunun ticaretin varlığından ziyade çevresel maliyetlerin fiyat sistemine ne ölçüde yansıtıldığına işaret etmiştir (Siebert, 1977); (Sinner, 1994).

İktisat literatüründe çevre politikalarının ticaret üzerindeki etkileri uzun süre ikincil bir tartışma alanı olarak kalmış; çevresel düzenlemeler çoğunlukla ticaretin serbestleşmesi sürecinde ortaya çıkan dışsallıklar bağlamında değerlendirilmiştir. Ticaret-çevre ilişkisinin ampirik literatürde görünürlük kazanması ise, ticaretin çevresel etkilerini sistematik biçimde ele alan çalışmalarla mümkün olmuştur (Grossman & Krueger, 1991).

Küresel ticaret hacminin artması ve üretim süreçlerinin uluslararası ölçekte parçalanmasıyla birlikte, çevresel düzenlemelerin ticaret akımları üzerindeki rolü daha merkezi bir konuma yerleşmiştir. Bu çerçevede çevre politikaları, yalnızca çevresel hedeflere hizmet eden araçlar değil, ticaret

¹ Dr Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, KYÇUBY, Gümrük İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0002-6106-0029.

politikalarının dolaylı bir bileşeni olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır (Taylor & Copeland, 2013). Literatür, ticaret-çevre ilişkisinin bağlama, kurumsal yapılara ve politika tasarımı son derece duyarlı olduğunu; salt ekonomik verimlilik çerçevesiyle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır (Neumayer, 2000); (Esty, 2001).

Çok taraflı ticaret sistemi içinde tarifelerin kademeli olarak azaltılması, ülkeleri tarife dışı araçlara yöneltmiş; çevresel standartlar, teknik düzenlemeler ve raporlama yükümlülükleri ticaretin koşullarını dolaylı biçimde yeniden tanımlayan başlıca politika araçları hâline gelmiştir. Bu gelişme, iç düzenlemeler ile serbest ticaret ilkeleri arasındaki gerilimi artırmış ve çevre temelli önlemlerin “meşru kamu politikası aracı” mı yoksa “örtük korumacılık” biçimi mi olduğu yönündeki tartışmaları güçlendirmiştir (Bagwell & Staiger, 2001; Bagwell & Staiger, 2011).

Son dönem literatür, ticaretin çevresel etkilerini sınır aşan boyutlarıyla ele alarak gömülü karbon, sanal kaynak akışları ve küresel değer zincirleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar, çevresel etkilerin ticaret yoluyla küresel ölçekte yayıldığını ve çevresel sürdürülebilirliğin ulusal politikalarla sınırlı biçimde ele alınamayacağını göstermektedir. Ayrıca çevresel Kuznets eğrisi literatürü, ticaret ve büyümenin çevresel sonuçlarının doğrusal olmayan ve ülkeye özgü bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede çevre politikaları, uluslararası ticarete “çevre odaklı yeni korumacılık” olarak adlandırılabilen bir yaklaşımın temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Çevresel hedeflerle gerekçelendirilen düzenlemeler, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından pazara erişim koşullarını zorlaştıran ve rekabet gücünü dolaylı biçimde sınırlayan tarife dışı engeller niteliği kazanabilmektedir. Bu kitap bölümü, çevre politikalarının

uluslararası ticarete tarife dışı engel olarak nasıl işlev gördüğünü yeni korumacılık perspektifi çerçevesinde ele alarak, ticaret-çevre ilişkisine politik ekonomi bakış açısıyla katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. KLASİK KORUMACILIKTAN ÇEVRE ODAKLI YENİ KORUMACILIĞA

Uluslararası ticarete korumacılık politikaları uzun süre tarifeler ve kotalar gibi doğrudan araçlar üzerinden şekillenmiştir. İthalat vergileri, yerli üretimi dış rekabete karşı korumaya yönelik temel politika aracı olarak kullanılmış; bu araçların ticaret hacmi ve üretim yapısı üzerindeki etkileri literatürde ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bu çerçevede çalışmalar, ticaret politikalarının yalnızca tarifeler yoluyla değil; tarife dışı engeller, sınır etkileri ve belirsizlik gibi ticaret maliyetleri aracılığıyla da dış ticaret akımlarını belirlediğini ortaya koymaktadır (Irwin, 2010); (Kinzius et al., 2019).

Çok taraflı ticaret sisteminin gelişmesi ve tarifelerin kademeli olarak düşürülmesiyle birlikte, klasik korumacılık araçlarının etkinliği azalmış; ülkeler ticareti doğrudan sınırlamak yerine, ticaretin koşullarını dolaylı biçimde şekillendiren düzenleyici araçlara yönelmiştir. Bu dönüşümü açıklayan literatür, özellikle sınır etkilerindeki azalış ve serbest ticaret anlaşmalarının gecikmeli etkilerine dikkat çekmekte; anlaşmaların ticareti kısa vadeli sıçramalardan ziyade, zaman içinde biriken uyum süreçleri yoluyla artırdığını göstermektedir(Franco-Bedoya & Frohm, 2021).

Bu süreçte tarife dışı engeller, ticaretin serbestliği ilkesini formel olarak ihlal etmeden pazara erişim koşullarını yeniden tanımlayan başlıca araçlar hâline gelmiştir. Ampirik bulgular, tarife dışı engellerin ticaret üzerinde güçlü bir bastırıcı etki yaratabildiğini; serbest ticaret anlaşmalarının ise bu etkiyi kısmen

sınırlayabildiğini ortaya koymaktadır (Kinzius et al., 2019). Dolayısıyla modern ticaret politikalarında, görünür tarifeler kadar görünmeyen düzenleyici bariyerlerin de belirleyici olduğu kabul edilmektedir.

Ticaret liberalizasyonunun düzenleyici alanlar üzerindeki etkisi de literatürde giderek daha fazla önem kazanmıştır. Ürün standartları ve sağlık-güvenlik düzenlemelerine odaklanan çalışmalar, liberalizasyonun kimi ülkelerde düzenleyici sıkılaştırmayı frenleyebildiğini; ancak kurumsal ve teknolojik uyum kapasitesi yüksek ülkelerde standartların yükselebileceğini göstermektedir (Aisbett & Silberberger, 2020). Bu bulgular, ticaret politikasının küresel müzakere dinamikleriyle ve ülkeye özgü kapasite farklılıklarıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu dönüşümün en belirgin boyutlarından biri, çevre politikalarının ticaret politikalarıyla giderek daha fazla iç içe geçmesidir. Başlangıçta çevresel dışsallıkları azaltmaya yönelik kamu politikaları olarak ele alınan çevresel düzenlemeler, zamanla ürün standartları, üretim süreçleri, raporlama yükümlülükleri ve denetim mekanizmaları aracılığıyla ticaretin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu süreç, klasik korumacılıktan farklı olarak ithalatı doğrudan sınırlamaktan ziyade, ticaretin biçimini ve pazara erişim koşullarını yeniden tanımlayan “çevre odaklı yeni korumacılık” yaklaşımını ortaya çıkarmıştır.

Görünürde evrensel çevre hedeflerine dayanan bu düzenlemeler, uygulamada ülkeler arasında farklı uyum maliyetleri yaratmakta; gelişmiş ülkelerin teknik ve kurumsal avantajları uyumu kolaylaştırırken, diğer ülkeler için önemli bir ticaret maliyeti unsuruna dönüşebilmektedir. Bu yönüyle çevre politikaları, ticaretin serbestliği ilkesi formel olarak korunurken fiili koşulları dönüştüren örtük bir korumacılık mekanizması

olarak işlev görmekte; çevre ve ticaret politikaları arasındaki ilişkinin teknik bir uyum meselesinin ötesinde, politik ekonomi perspektifinden ele alınması gereken kalıcı bir yapısal dönüşüme işaret etmektedir.

3. ÇEVRE POLİTİKALARI TARİFE DIŞI ENGEL OLARAK NASIL İŞLER?

Çevre politikaları, doğrudan ticareti sınırlayan araçlar olmamakla birlikte, ürün ve üretim süreçlerine ilişkin standartlar yoluyla pazara erişim koşullarını fiilen belirleyerek tarife dışı engel niteliği kazanmaktadır. Bu düzenlemeler, özellikle sınır aşan ticarette ek maliyetler ve idari yükler yaratarak, ticaretin serbestliği ilkesi formel olarak korunurken ticaret akımlarını dolaylı biçimde yönlendirmektedir.

3.1. Çevresel Standartlar ve Teknik Düzenlemeler

Çevresel standartlar, ürünlerin çevreye olan etkilerini sınırlamayı amaçlayan teknik düzenlemeler yoluyla uluslararası ticarette giderek daha belirleyici hâle gelmiştir. Bu standartlar, ürünün nihai özelliklerine odaklanabildiği gibi üretim süreçlerine ilişkin çevresel kriterleri de kapsamakta; hammadde kullanımı, enerji yoğunluğu, atık yönetimi ve emisyon düzeyleri gibi unsurlar pazara erişimin ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir. Bu yönüyle çevresel standartlar, yalnızca çevresel dışsallıkları azaltmaya dönük araçlar olmaktan çıkarak, ticarette “kabul edilebilirlik eşiğini” belirleyen düzenleyici mekanizmalar niteliği kazanmaktadır.

Literatürde ticaret açıklığı ile çevresel düzenleme sıklığı arasındaki ilişki iki ana anlatı etrafında ele alınmaktadır. Bir yanda küreselleşmenin çevresel standartları gevşeterek “kirlilik cenneti” dinamiklerini tetikleyebileceği savunulurken; diğer yanda pazar erişimi, ihracat bağımlılığı ve yatırım ilişkileri

üzerinden “yukarı yönlü düzenleyici yakınsama” (trading-up / California effect) yaratılabileceği ileri sürülmektedir (Neumayer, 2000); (Perkins & Neumayer, 2012). Ampirik çalışmalar, çevresel düzenlemelerin ticareti sınırlayıcı etkisinin bağlama, veri düzeyine ve tanımlama stratejisine son derece duyarlı olduğunu; tek tip ve genellenebilir bir sonuç üretmediğini göstermektedir (Levinson & Taylor, 2008).

Çevresel standartların ticaret üzerindeki etkileri, yalnızca piyasa baskılarıyla değil, ticaret anlaşmalarının tasarımı ve uygulanma biçimiyle de şekillenmektedir. Özellikle çevresel hükümler içeren tercihli ticaret anlaşmalarının, gelişmekte olan ülkelerde çevre politikası reformlarını tetikleyebildiği; ancak bu etkinin yaptırım mekanizmaları ve uygulama kapasitesine bağlı olarak değiştiği ortaya konulmaktadır (Harris et al., 2002); (Bastiaens & Postnikov, 2017); Bechtel and Tosun (2009). Buna paralel olarak, liberalizasyonun kimi ülkelerde düzenleyici sıkılaştırmayı frenleyebildiğini savunan “regulatory chill” literatürü, çevresel standartların otomatik biçimde yükselmediğine işaret etmektedir (Aisbett & Silberberger, 2020).

Nicel çalışmalar, ticaret açıklığının çevresel düzenleme sıklığı üzerindeki etkisinin doğrusal ve homojen olmadığını da göstermektedir. OECD örneğine dayalı bulgular, ticaretin bazı koşullarda düzenleme sıklığını güçlendirebildiğini; ancak etkinin mevcut politika düzeyi ve ticaret partnerlerinin niteliğine göre önemli ölçüde farklılaştığını ortaya koymaktadır (Kim & Lin, 2022). Özellikle tarım ticareti bağlamında yapılan sentezler, çevresel etkilerin çoğu zaman olumsuz yönde yoğunlaştığını; çözüm önerilerinin ise teknolojik yenilik, düzenleme uyarlamaları ve telafi mekanizmaları etrafında toplandığını göstermektedir (Wang et al., 2023).

Uygulamada çevresel standartlar, ülkeler arasında farklı uyum maliyetleri yaratarak asimetrik sonuçlar doğurmaktadır.

Gelişmiş ülkeler teknik ve kurumsal kapasiteleri sayesinde bu standartlara daha kolay uyum sağlayabilirken, gelişmekte olan ülkeler açısından aynı düzenlemeler pazara erişimi zorlaştıran bir rekabet dezavantajına dönüşebilmektedir. Bu nedenle çevresel standartlar, bir yandan küresel ölçekte çevresel performansı artırma potansiyeli taşıırken, diğer yandan ölçüm, uygulama ve kapasite farklılıkları nedeniyle fiilen tarife dışı engel niteliği de kazanabilmektedir. Bu durum, çevresel standartların ticaretteki etkilerinin tek yönlü bir “aşağı” ya da “yukarı” yarış anlatısıyla değil; kurumsal kapasite, anlaşma tasarımı ve dış pazar baskılarıyla şekillenen çok katmanlı bir dinamik olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

3.2. Sertifikasyon, Raporlama ve İzlenebilirlik Yükümlülükleri

Çevre politikalarının uluslararası ticarete tarife dışı engel olarak işlev görmesinde sertifikasyon, raporlama ve izlenebilirlik yükümlülükleri merkezi bir rol oynamaktadır. Çevresel sertifikalar, ürünlerin belirli çevresel kriterlere uygunluğunu belgelendirmekte ve çoğu zaman pazara giriş için ön koşul hâline gelmektedir. Bu süreçler teknik bilgi, finansal kaynak ve kurumsal kapasite gerektirdiğinden, özellikle küçük ve orta ölçekli üreticiler açısından önemli bir uyum maliyeti doğurmaktadır.

Son yıllarda sürdürülebilir ticaret gündeminin, sınırda kontrole dayalı yaklaşımlardan değer zinciri boyunca görünürlük ve izlenebilirlik esasına dayanan bir yapıya evrildiği görülmektedir. İzlenebilirlik, gıda güvenliği, ürün orijini ve çevresel/sosyal uygunluk gibi hedefleri aynı anda taşıyarak, pazara erişimi koşullu hâle getiren kurumsal bir teknoloji niteliği kazanmıştır (Thompson et al., 2005). Literatür, izlenebilirliğin ikili bir “var/yok” tercihi değil, zincir boyunca maliyet ve

faaydaların yeniden dağıldığı çok katmanlı bir yapı oluşturduğunu göstermektedir (Souza-Monteiro & Caswell, 2010)..

Sertifikasyon ve izlenebilirliğin maliyet etkileri, firma ölçeğine bağılı olarak asimetrik biçimde dağılmaktadır. Ampirik çalışmalar, gıda ve doğal kaynak temelli sektörlerde uyum maliyetlerinin büyük ölçüde ölçek ekonomileri yoluyla büyük firmalar lehine çalıştığını; küçük ve çeşitlendirilmiş üreticilerin ise daha yüksek birim maliyetlere maruz kaldığını ortaya koymaktadır (Viator et al., 2017);(Ollinger & Moore, 2009). Bu durum, çevresel amaçlarla meşrulaştırılan düzenlemelerin rekabet yapısını ve piyasa erişimini fiilen yeniden şekillendirebildiğini göstermektedir.

İzlenebilirlik ve sertifikasyonun ticaret üzerindeki etkileri, yalnızca maliyet kanalıyla değil, ticaret hukuku ve refah boyutlarıyla da tartışılmaktadır. Zorunlu izlenebilirlik uygulamalarının tüketici refahını artırabileceği; ancak ülke menşei kuralları ve benzeri düzenlemelerin kimi koşullarda ithalatı caydırıcı bir tarife dışı engel gibi çalışabileceği vurgulanmaktadır (Bruneau & Ugochukwu, 2021). Bu nedenle literatür, izlenebilirlik kurallarının uluslararası düzeyde tanınması ve uyumlaştırılmasının, ticaret üzerindeki kısıtlayıcı etkileri azaltabilecek bir çözüm yolu olabileceğine işaret etmektedir.

AB'nin sürdürülebilirlik odaklı düzenlemeleri bağlamında yapılan çalışmalar da, sertifikasyonun çift karakterli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Orman ürünleri ve tarım ticareti örnekleri, sertifikasyonun bir yandan ihracat rekabetini destekleyebilen bir kalite sinyali üretirken, diğer yandan özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından pazara erişimi zorlaştıran bir engel niteliği kazanabildiğini göstermektedir (Rougieux & Jonsson, 2021); (Chen et al., 2020). Benzer biçimde, izlenebilirlik taleplerinin ithalatçı ülkeler tarafından

belirlenmesi ve sık güncellenmesi, ihracatçı ülkelerde belirsizlik ve uyum baskısını artırmaktadır (Dong et al., 2019).

Son olarak, sürdürülebilirlik verisinin kurumsallaştırılması yalnızca özel sektör için değil, kamu kurumları açısından da yeni idari yükler doğurmaktadır. İzleme, raporlama ve denetim kapasitesinin genişletilmesi, kamu tarafında ek maliyetler yaratmakta ve politika tasarımı seçicilik ihtiyacını artırmaktadır (Vrolijk & Poppe, 2021). Bu çerçevede literatür, sertifikasyon ve izlenebilirlik yükümlülüklerinin çevresel fayda üretirken aynı zamanda ticari rekabeti ve pazar erişimini yeniden yapılandıran bir tarife dışı engel mekanizması olarak değerlendirilmesi gerektiği konusunda birleşmektedir.

3.3. Sınırdaki Denetimler ve Uygulama Mekanizmaları

Çevre politikalarının uluslararası ticaret üzerindeki etkileri, yalnızca düzenlemelerin içeriğiyle değil, bu düzenlemelerin sınırda nasıl uygulandığıyla da yakından ilişkilidir. Çevresel ve sağlık temelli standartlara uyumun sınırda denetlenmesi; fiziki kontrollerin artmasına, işlem sürelerinin uzamasına ve ticaret akışının yavaşlamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle sürdürülebilirlik gerekçesiyle meşrulaştırılan sınır uygulamaları, pratikte belirsizlik ve gecikme maliyetleri yaratarak tarife dışı engel niteliği kazanabilmektedir.

Literatür, tarife liberalizasyonunun ticareti otomatik olarak artırmadığını; aksine tarife dışı önlemler, idari yükler ve risk temelli sınır kontrollerinin ticaret akımlarını belirleyen temel unsurlar hâline geldiğini göstermektedir. “Aşağı yönlü yarış” ile “yukarı yönlü yakınsama” ikiliği içinde yapılan çalışmalar, liberalizasyonun bazı ülkelerde düzenleyici sıkılaştırmayı frenleyebildiğini (“regulatory chill”), bazı koşullarda ise standart yükseltici dinamikler üretebildiğini ortaya koymaktadır (Aisbett & Silberberger, 2020). Bu bulgular, sınırda uygulamaların

etkisinin kurumsal kapasite ve sektör yapısına göre heterojenleştiğini göstermektedir.

Tarife indirimi ile eş zamanlı olarak SPS ve TBT önlemlerinin artabildiğini gösteren çalışmalar, liberalizasyonun “görünür” bariyerleri azaltırken “görünmez” bariyerleri güçlendirebileceğini vurgulamaktadır. Özellikle tarife taahhütleri ile fiili uygulamalar arasındaki farkın açıldığı (“tariff overhang”) ortamlarda, sınırda denetimler fiili bir korumacılık kanalı olarak devreye girebilmektedir (Dent, 2022). Böylece pazara erişim, giderek daha fazla idari süreçler ve uygulama pratikleri üzerinden belirlenmektedir.

Gıda ticareti ve tarım ürünleri bağlamındaki ampirik bulgular da bu tabloyu desteklemektedir. Yapısal yerçekimi benzeri analizler, ticareti azaltan etkinin çoğu zaman tarifelerden ziyade tarife dışı önlemlerden kaynaklandığını; SPS önlemleri ve teknik düzenlemelerin ticaret maliyetlerini artırarak ikili ticaret akımlarını sınırlayabildiğini göstermektedir (Olper & Raimondi, 2008). Bu çerçevede sınırda denetimler, yalnızca koruma amacı güden teknik süreçler değil, aynı zamanda ticaretin kapsam ve yoğunluk marjlarını etkileyen bir politika aracına dönüşmektedir.

Tarife dışı engellerin politik iktisadi literatürü, bu mekanizmayı “red tape barriers” üzerinden açıklayarak, idari yüklerin ve işlem maliyetlerinin ticaret anlaşmalarının fiili sonuçlarını belirleyebildiğini vurgulamaktadır (Maggi et al., 2018). Sınırda denetimlerin tasarımına ilişkin teknik çalışmalar ise, risk-temelli kontrol mekanizmalarının çevresel ve biyogüvenlik risklerini yönetirken gereksiz ticaret yüklerini azaltma potansiyeli taşıdığını; dolayısıyla sürdürülebilir ticaretin yalnızca normatif hedeflere değil, uygulama kapasitesi ve denetim teknolojisine de bağlı olduğunu göstermektedir (Montgomery et al., 2022).

Bu tartışmalar, karbon sınır düzenlemeleri ve ormansızlaşma-riskli emtialara yönelik önlemler gibi yeni nesil çevresel ticaret araçlarında daha da görünür hâle gelmektedir. Karbon kaçacağı önlemeyi amaçlayan mekanizmaların çevresel etkinlik, DTÖ uyumluluğu ve dağılımsal adalet arasında hassas bir denge gerektirdiği; benzer biçimde ormansızlaşma ve vahşi yaşam ticareti gibi alanlarda sınır uygulamalarının uluslararası işbirliği ve mülkiyet boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Leonelli, 2022);(Beaufils et al., 2023); (Gerdes et al., 2022); (Ribeiro et al., 2022). Genel olarak literatür, tarife liberalizasyonu sürerken standartların sınırda uygulanma biçiminin ticaretin fiili koşullarını yeniden tanımladığını ve sınır denetimlerinin çevre odaklı yeni korumacılığın kilit uygulama kanallarından biri hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

3.4. Çevre Politikalarının Ticaret Üzerindeki Dolaylı Etkileri

Önceki bölümlerde ele alınan literatür birlikte değerlendirildiğinde, çevre politikalarının uluslararası ticarete tarife dışı engel olarak yarattığı etkilerin tekil düzenlemelerin doğrudan sonuçlarıyla sınırlı olmadığı görülmektedir. Asıl belirleyici olan, çevresel standartlar, sertifikasyon ve raporlama yükümlülükleri ile sınırda denetim mekanizmalarının eşanlı ve birikimli biçimde işlemesi sonucu ortaya çıkan dolaylı etkilerdir. Bu araçlar birlikte değerlendirildiğinde, ticaretin maliyet yapısını, risk profilini ve öngörülebilirliğini yeniden tanımlayan yapısal bir dönüşüme işaret etmektedir.

Bu bütüncül etki özellikle ticaretin kapsam marjı üzerinde belirginleşmektedir. Standartlara uyum, sertifikasyonun sürdürülmesi ve sınırda uygulama belirsizliği, yalnızca mevcut ticaret hacmini değil; yeni firmaların, ürünlerin ve ticaret ilişkilerinin pazara girişini de dolaylı biçimde sınırlandırmaktadır.

Böylece çevre politikaları, kalite ve sürdürülebilirlik kriterlerini yükseltirken, pazara erişimi daha seçici ve maliyetli hâle getirmektedir.

Dolaylı etkiler, küresel değer zincirlerine entegrasyon sürecinde daha da görünür hâle gelmektedir. Çevresel uyum yükümlülükleri, nihai ihracatçıyla sınırlı kalmayarak değer zincirinin tüm halkalarına yayılmakta; üretim organizasyonu ve tedarik coğrafyasını etkilemektedir. Bu durum, özellikle kurumsal ve finansal kapasitesi sınırlı aktörler açısından değer zincirlerinden dışlanma riskini artırmaktadır.

Buna ek olarak, standartların yoruma açık olması, sertifikasyon gerekliliklerinin zaman içinde değişmesi ve sınırda denetimlerin öngörülemezliği, ticarete belirsizlik ve risk algısını yükseltmektedir. Bu durum, firmaların ticaret kararlarını yalnızca maliyetler üzerinden değil, beklenti ve risk yönetimi çerçevesinde şekillendirmesine yol açmakta; çevre politikalarının ticaret üzerindeki etkisinin dinamik bir karakter taşıdığını göstermektedir.

Bu çerçevede çevre politikaları, uluslararası ticarete yalnızca düzenleyici araçlar olmaktan çıkarak, rekabet koşullarını yeniden yapılandıran ve ticaretin yönünü dolaylı biçimde belirleyen bir politika alanına dönüşmektedir. Standartlar, sertifikasyon ve sınır uygulamalarının birlikte yarattığı bu etki, çevre temelli düzenlemelerin klasik tarife dışı engellerden ayrılan, çok katmanlı bir yeni korumacılık biçimini temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

4. ÇEVRE ODAKLI YENİ KORUMACILIK TARTIŞMALARI: MEŞRUIYET VE POLİTİK EKONOMİ BOYUTU

Çevre politikalarının uluslararası ticarete artan rolü, bu düzenlemelerin meşruiyeti ve ticaret politikalarıyla olan ilişkisi üzerine yoğun tartışmaları beraberinde getirmiştir. Çevresel hedeflerle gerekçelendirilen düzenlemeler, kamu yararı ve sürdürülebilirlik söylemi sayesinde klasik korumacılık araçlarına kıyasla daha geniş bir toplumsal ve siyasal kabul görmektedir. Ancak ticaret–iklim literatürünün ortaya koyduğu üzere, bu düzenlemeler yalnızca çevreyi korumaya yönelik teknik araçlar değil; ticaret politikalarının yeni ve daha karmaşık bir biçimini temsil etmektedir.

Bu tartışmaların merkezinde, çevre politikalarının “meşru kamu politikası aracı” mı yoksa “örtük korumacılık” biçimi mi olduğu sorusu yer almaktadır. Çevrenin korunması geniş bir toplumsal mutabakata dayanmakla birlikte, çevre temelli düzenlemelerin pazara erişim koşullarını daraltması, rekabet yapısını yeniden şekillendirmesi ve ticaret maliyetlerini artırması, bu politikaların tarafsız olmadığını göstermektedir. Literatür, bu gerilimi çevre politikası sıkılığı ile ticaret açıklığı arasındaki ilişkinin doğrusal olmaması üzerinden ele almakta; etkilerin politika rejimlerine ve ticaret partnerlerinin niteliğine göre farklılaştığını ortaya koymaktadır (Kim & Lin, 2022).

Çevre odaklı yeni korumacılık, klasik korumacılıktan farklı olarak yasaklayıcı değil, koşullandırıcı bir mantıkla işlemektedir. Standartlar, sertifikasyon, raporlama ve sınırda uygulamalar aracılığıyla ticaretin “kabul edilebilirlik” kriterleri yeniden tanımlanmakta; böylece çevre politikaları ticaretin yönünü ve biçimini dolaylı olarak şekillendirmektedir. Bu durum, çevre politikalarının ticaretle olan ilişkisini yalnızca sonuçlar

üzerinden değil, kullanılan araç seti ve yönetim mantığı üzerinden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Politik ekonomi perspektifinden bakıldığında, çevre odaklı yeni korumacılık, ticaret politikalarının siyasal ve kurumsal dinamikler tarafından şekillendirildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkeler, çevresel standartların belirlenmesi ve uygulanmasında sahip oldukları teknik kapasite ve normatif etki gücü sayesinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Literatür, piyasa-temelli iklim araçlarının çoğu zaman liberal/neoliberal çevrecilik çerçevesinde, ticaret rejimiyle uyumlu ve “etkin” çözümler olarak meşrulaştırıldığını göstermektedir (Ballor, 2023; Dent, 2022). Bu bağlamda çevre politikaları, çevresel kaygıların yanı sıra rekabetçilik ve sanayi politikası hedefleriyle de iç içe geçmektedir.

Bu meşruiyet zemini, karbon sınır düzenlemeleri (CBAM), ormansızlaşma-riskli emtialar ve biyoyakıt politikaları gibi yeni nesil çevre-ticaret araçlarında daha görünür hâle gelmektedir. Karbon kaçağını önlemeyi amaçlayan sınır önlemleri, çevresel etkinlik ile DTÖ uyumluluğu arasındaki dengeyi sürekli yeniden üretmekte; daha iddialı tasarımların siyasi direnç ve dağılımsal adalet sorunlarıyla karşılaştığı görülmektedir (Eicke et al., 2021). Benzer biçimde, sürdürülebilirlik gerekçesiyle geliştirilen düzenlemelerin ticaret ortakları nezdinde “yeşil korumacılık” algısı yaratma riski ve hukuki uyumsuzluk potansiyeli literatürde vurgulanmaktadır (May & Tremma, 2023).

Bu çerçevede çevre odaklı yeni korumacılık, uluslararası ticarete yalnızca teknik bir düzenleme sorunu değil; yönetim, güç ilişkileri ve dağılımsal sonuçlar bağlamında ele alınması gereken yapısal bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Çevre politikaları aracılığıyla ticaretin koşullarının yeniden tanımlanması, küresel ticaret sisteminde asimetrik etkiler

yaratmakta; özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından çevresel hedeflere uyum ile rekabet gücünün korunması arasında zorlayıcı bir denge problemi doğurmaktadır.

Sonuç olarak çevre odaklı yeni korumacılık, çevre ve ticaret politikalarının birbirinden bağımsız alanlar olarak ele alınamayacağını göstermektedir. Bu yaklaşım, uluslararası ticaret literatüründe geçici bir eğilimden ziyade, ticaret politikalarının araç seti, meşruiyet dili ve yönetim mantığında yaşanan yapısal dönüşümü yansıtan kalıcı bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu kitap bölümünde, çevre politikalarının uluslararası ticarete tarife dışı engel olarak nasıl işlev gördüğü, çevre odaklı yeni korumacılık perspektifi çerçevesinde ele alınmıştır. Çok taraflı ticaret sistemi içinde tarifeler ve klasik korumacılık araçlarının giderek sınırlandırılmasıyla birlikte, çevresel düzenlemelerin ticaret politikalarında daha merkezi bir rol üstlendiği görülmektedir. Çevreyi koruma ve sürdürülebilirlik hedefleriyle gerekçelendirilen bu düzenlemeler, güçlü bir normatif meşruiyet zemini sunmakta; ancak uygulamada ticaretin fiili koşullarını yeniden tanımlayan ve pazara erişimi dolaylı biçimde sınırlayan mekanizmalara dönüşebilmektedir.

Bölüm boyunca yapılan tartışmalar, çevre odaklı yeni korumacılığın tekil düzenlemelerden ziyade, çevresel standartlar, sertifikasyon ve raporlama yükümlülükleri ile sınırda denetim mekanizmalarının birlikte işlemesiyle ortaya çıktığını göstermektedir. Bu araçlar bir arada değerlendirildiğinde, uluslararası ticaretin maliyet yapısı, belirsizlik düzeyi ve rekabet koşulları yeniden şekillenmekte; ticaret politikaları görünür engellerden örtük ve dolaylı mekanizmalara doğru evrilmektedir. Bu durum, çevre temelli düzenlemelerin ticaretin serbestliği

ilkesiyle giderek daha karmaşık ve gerilimli bir ilişki kurmasına yol açmaktadır.

Çevre odaklı yeni korumacılık, klasik korumacılıktan farklı olarak, yasaklayıcı değil koşullandırıcı bir mantıkla işlemektedir. Ticaret tamamen engellenmemekte; ancak çevresel uyum, raporlama ve izlenebilirlik kriterleri üzerinden ticaretin “kabul edilebilirlik” sınırları yeniden çizilmektedir. Bu yaklaşım, çevre politikalarını yalnızca çevresel hedeflere hizmet eden teknik araçlar olmaktan çıkararak, ticaretin yönünü ve organizasyon biçimini dolaylı yoldan belirleyen bir politika alanına dönüştürmektedir.

Bu dönüşümün etkileri ülkeler arasında simetrik değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından çevre odaklı yeni korumacılık, teknik ve kurumsal kapasite sınırlılıkları nedeniyle pazara erişimi zorlaştıran ve rekabet gücünü sınırlandıran sonuçlar doğurabilmektedir. Bununla birlikte, çevresel düzenlemelerin uygun politika tasarımı ve kapasite geliştirme mekanizmalarıyla desteklenmesi hâlinde, küresel değer zincirlerine entegrasyon ve zincirde yükselme açısından fırsatlar da yaratabileceği görülmektedir. Dolayısıyla çevre politikalarının ticaret üzerindeki etkileri, otomatik dışlanma ya da otomatik kazanım şeklinde değil; kurumsal kapasite, yönetim yapısı ve politika uyumu çerçevesinde şekillenmektedir.

Sonuç olarak çevre odaklı yeni korumacılık, uluslararası ticarete geçici bir eğilimden ziyade, ticaret politikalarının araç seti, meşruiyet dili ve yönetim mantığında yaşanan yapısal bir dönüşümü yansıtmaktadır. Çevre ve ticaret politikalarının kesişim noktasında ortaya çıkan bu yeni düzenleyici alan, önümüzdeki dönemde hem akademik literatürde hem de küresel politika tartışmalarında daha merkezi bir konum kazanacaktır. Bu nedenle çevre politikalarının ticaret üzerindeki etkilerinin bütüncül, çok katmanlı ve politik ekonomi perspektifiyle ele alınması, daha adil

ve sürdürülebilir bir uluslararası ticaret sisteminin tasarlanması açısından kritik önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aisbett, E., & Silberberger, M. (2020). Tariff liberalization and product standards: Regulatory chill and race to the bottom? *Regulation & Governance*, 15(3), 987-1006. <https://doi.org/10.1111/rego.12306>
- Bagwell, K., & Staiger, R. W. (2001). Domestic Policies, National Sovereignty, and International Economic Institutions. *The quarterly journal of economics*, 116(2), 519-562. <https://doi.org/10.1162/00335530151144096>
- Bagwell, K., & Staiger, R. W. (2011). What Do Trade Negotiators Negotiate About? Empirical Evidence from the World Trade Organization. *American economic review*, 101(4), 1238-1273. <https://doi.org/10.1257/aer.101.4.1238>
- Ballor, G. (2023). Liberal Environmentalism: The Public-Private Production of European Emissions Standards. *Business History Review*, 97(3), 575-601. <https://doi.org/10.1017/s0007680523000272>
- Bastiaens, I., & Postnikov, E. (2017). Greening up: the effects of environmental standards in EU and US trade agreements. *Environmental Politics*, 26(5), 847-869. <https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1338213>
- Beaufils, T., Ward, H., Jakob, M., & Wenz, L. (2023). Assessing different European Carbon Border Adjustment Mechanism implementations and their impact on trade partners. *Communications Earth & Environment*, 4(1). <https://doi.org/10.1038/s43247-023-00788-4>
- Bechtel, M. M., & Tosun, J. (2009). Changing Economic Openness for Environmental Policy Convergence: When Can Bilateral Trade Agreements Induce Convergence of Environmental Regulation? *International Studies*

Quarterly, 53(4), 931-953. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2009.00563.x>

- Bruneau, J., & Ugochukwu, A. I. (2021). Consumer Welfare of Country-of-Origin Labelling and Traceability Policies. *Agronomy*, 11(5), 916. <https://doi.org/10.3390/agronomy11050916>
- Chen, J., Wang, L., Li, L., Magalhães, J., Song, W., Lu, W., Xiong, L., Chang, W.-Y., & Sun, Y. (2020). Effect of Forest Certification on International Trade in Forest Products. *Forests*, 11(12), 1270. <https://doi.org/10.3390/f11121270>
- Dent, C. M. (2022). Neoliberal Environmentalism, Climate Interventionism and the Trade-Climate Nexus. *Sustainability*, 14(23), 15804. <https://doi.org/10.3390/su142315804>
- Dong, K. T. P., Saito, Y., Hoa, N. T. N., Dan, T. Y., & Matsuishi, T. (2019). Pressure–State–Response of traceability implementation in seafood-exporting countries: evidence from Vietnamese shrimp products. *Aquaculture International*, 27(5), 1209-1229. <https://doi.org/10.1007/s10499-019-00378-2>
- Eicke, L., Weko, S., Apergi, M., & Marian, A. (2021). Pulling up the carbon ladder? Decarbonization, dependence, and third-country risks from the European carbon border adjustment mechanism. *Energy Research & Social Science*, 80, 102240. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102240>
- Esty, D. C. (2001). Bridging the Trade-Environment Divide. *Journal of Economic perspectives*, 15(3), 113-130. <https://doi.org/10.1257/jep.15.3.113>
- Franco-Bedoya, S., & Frohm, E. (2021). Reduced ‘Border effects’, Free Trade Agreements and international trade.

- The World Economy*, 45(4), 1112-1139.
<https://doi.org/10.1111/twec.13211>
- Gerdes, L., Rengs, B., & Scholz-Wäckerle, M. (2022). Labor and environment in global value chains: an evolutionary policy study with a three-sector and two-region agent-based macroeconomic model. *Journal of Evolutionary Economics*, 32(1), 123-173.
<https://doi.org/10.1007/s00191-021-00750-7>
- Grossman, G., & Krueger, A. (1991). *Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement*.
<http://dx.doi.org/10.3386/w3914>
- Harris, M. N., Kónya, L., & Mátyás, L. (2002). Modelling the Impact of Environmental Regulations on Bilateral Trade Flows: OECD, 1990–1996. *The World Economy*, 25(3), 387-405. <https://doi.org/10.1111/1467-9701.00438>
- Irwin, D. A. (2010). Trade Restrictiveness and Deadweight Losses from US Tariffs. *American Economic Journal: Economic Policy*, 2(3), 111-133.
<https://doi.org/10.1257/pol.2.3.111>
- Kim, D.-H., & Lin, S.-C. (2022). Trade Openness and Environmental Policy Stringency: Quantile Evidence. *Sustainability*, 14(6), 3590.
<https://doi.org/10.3390/su14063590>
- Kinzius, L., Sandkamp, A., & Yalcin, E. (2019). Trade protection and the role of non-tariff barriers. *Review of World Economics*, 155(4), 603-643.
<https://doi.org/10.1007/s10290-019-00341-6>
- Leonelli, G. C. (2022). Carbon Border Measures, Environmental Effectiveness and WTO Law Compatibility: Is There a Way Forward for the Steel and Aluminium Climate Club?

- World Trade Review*, 21(5), 619-632.
<https://doi.org/10.1017/s1474745622000209>
- Levinson, A., & Taylor, M. S. (2008). UNMASKING THE POLLUTION HAVEN EFFECT*. *International Economic Review*, 49(1), 223-254.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2354.2008.00478.x>
- Maggi, G., Mrázová, M., & Neary, P. (2018). *Choked By Red Tape? The Political Economy of Wasteful Trade Barriers*.
<http://dx.doi.org/10.3386/w24739>
- May, D., & Tremma, O. (2023). Effects of Sustainable Regulations at Agricultural International Market Failures: A Dynamic Approach. *Sustainability*, 15(3), 2410.
<https://doi.org/10.3390/su15032410>
- Montgomery, K., Petras, V., Takeuchi, Y., & Katsar, C. S. (2022). Contaminated consignment simulation to support risk-based inspection design. *Risk Analysis*, 43(4), 709-723.
<https://doi.org/10.1111/risa.13943>
- Neumayer, E. (2000). Trade and the Environment: A Critical Assessment and Some Suggestions for Reconciliation. *The Journal of Environment & Development*, 9(2), 138-159. <https://doi.org/10.1177/107049650000900203>
- Ollinger, M., & Moore, D. (2009). The Direct and Indirect Costs of Food-Safety Regulation. *Review of Agricultural Economics*, 31(2), 247-265.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9353.2009.01436.x>
- Olper, A., & Raimondi, V. (2008). Explaining National Border Effects in the QUAD Food Trade. *Journal of Agricultural Economics*, 59(3), 436-462.
<https://doi.org/10.1111/j.1477-9552.2008.00155.x>
- Perkins, R., & Neumayer, E. (2012). Does the 'California effect' operate across borders? Trading- and investing-up in

- automobile emission standards. *Journal of European Public Policy*, 19(2), 217-237.
<https://doi.org/10.1080/13501763.2011.609725>
- Ribeiro, J., Bingre, P., Strubbe, D., Santana, J., Capinha, C., Araújo, M. B., & Reino, L. (2022). Exploring the effects of geopolitical shifts on global wildlife trade. *BioScience*, 72(6), 560-572.
- Rougieux, P., & Jonsson, R. (2021). Impacts of the FLEGT Action Plan and the EU Timber Regulation on EU Trade in Timber Product. *Sustainability*, 13(11), 6030.
<https://doi.org/10.3390/su13116030>
- Siebert, H. (1977). Environmental quality and the gains from trade. *Kyklos*, 30(4), 657-673.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1977.tb02694.x>
- Sinner, J. (1994). Trade and the environment: efficiency, equity and sovereignty considerations. *Australian Journal of Agricultural Economics*, 38(2), 171-187.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8489.1994.tb00538.x>
- Souza-Monteiro, D. M., & Caswell, J. A. (2010). The Economics of Voluntary Traceability in Multi-Ingredient Food Chains. *Agribusiness*, 26(1), 122-142.
<https://doi.org/10.1002/agr.20233>
- Taylor, M. S., & Copeland, B. R. (2013). *Trade and the environment: theory and evidence*. Princeton University Press.
- Thompson, M., Sylvia, G., & Morrissey, M. T. (2005). Seafood Traceability in the United States: Current Trends, System Design, and Potential Applications. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 4(1), 1-7.
<https://doi.org/10.1111/j.1541-4337.2005.tb00067.x>

- Viator, C. L., Muth, M. K., Brophy, J. E., & Noyes, G. (2017). Costs of Food Safety Investments in the Meat and Poultry Slaughter Industries. *Journal of Food Science*, 82(2), 260-269. <https://doi.org/10.1111/1750-3841.13597>
- Vrolijk, H., & Poppe, K. (2021). Cost of Extending the Farm Accountancy Data Network to the Farm Sustainability Data Network: Empirical Evidence. *Sustainability*, 13(15), 8181. <https://doi.org/10.3390/su13158181>
- Wang, P., Ren, Z., & Qiao, G. (2023). How Does Agricultural Trade Liberalization Have Environmental Impacts? Evidence from a Literature Review. *Sustainability*, 15(12), 9379. <https://doi.org/10.3390/su15129379>

ULUSLARARASI TİCARET FİNANSMANI: DEVLET TEŞVİKLERİ

Batuhan Mustafa EROL¹

1. GİRİŞ

Ekonomi yönetimi ve karar vericiler, makroekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla en temel politika araçlarından biri olan kamu teşvikleri stratejik birer enstrüman olarak kullanırlar. Kökeni Latince “yardım” anlamına gelen subsidium kelimesine dayanan teşvik kavramı, devletin piyasa dinamiklerine yaptığı bilinçli müdahaleyi temsil eder. Bu müdahaleler; kimi zaman ülke içerisindeki ekonomik bölgeler arasındaki kalkınma farklarını gidermek, kimi zamanda yerli üreticinin hem iç hem dış pazarda yüksek kaliteli ve rekabetçi ürünler sunması amacıyla kurgulanmaktadır.

Kamu teşvikleri, programı yürüten bakanlığın uzmanlık alanına ve stratejik hedeflerine göre içerik ve amaç bakımından belirgin farklar gösterir. Her bakanlığın sunduğu teşvik programı, kendine özgü kanun ve mevzuatlara dayandırılmış olup; kapsam, bütçe ve yararlanma şartları açısından kurumdan kuruma değişiklik arz etmektedir. Son dönemdeki küresel eğilimlere paralel olarak, AR-GE faaliyetlerinde bulunan firmalar ile bu firmaların faaliyetlerini destekleyen Teknoloji Geliştirme Merkezleri gibi yapılara yönelik yüksek oranda kamu teşvikleri ön plana çıkmaktadır.

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finans, ORCID: 0009-0009-7741-0570.

2. DEVLET TEŞVİKLERİNİN TANIMLARI

Teşvik, iktisadi aktivitelerin yönlendirmesi ve belirli yörelerin kalkınma önceliği kazanması adına merkezi yönetim ve onun kurumları tarafından uygulanan her türlü maddi ve maddi olmayan destekleyici özendirici politikaya denir. (Üzümcü ve Doğan, 2001, s. 299-318)

Teşvik kavramı OECD tarafından raporlarında şu şekilde tanımlanmaktadır “Belirli girişimcilere veya stratejik projelere yönelik olarak, piyasadaki tüm aktörlere sağlanan standart imkanların ötesinde sunulan her türlü ayrıcalık destek kapsamında değerlendirilir.” (The Role of Incentives in Investment Promotion, 2024, s. 10)

WTO (Dünya Ticaret Örgütü) (2016) Raporuna göre teşvik, “Doğrudan kaynak tahsisinin ötesine geçen bu mekanizma; vergi avantajları ve piyasa korumacılığı gibi araçlarla özel sektöre yönelik iktisadi fayda üreten stratejik hükümet politikalarının genel toplamıdır.” (WTO, 2006)

İMF (Uluslararası Para Fonu) (1995) Raporuna göre teşvik, “Devletin, herhangi bir karşılık beklemezsizin ve belirli performans kriterlerine uyum sağlayan özel sektör birleşenlerine (üretici/tüketici) sunduğu nakdi veya ayni katkılardır. Bu geniş perspektif; sadece bütçe disiplini içindeki doğrudan ödemeleri değil, aynı zamanda piyasa dengelerine müdahale ederek üreticilerin rekabetçi sınırların üzerinde bir getiri elde etmesini ya da tüketicilerin mal ve hizmetlere gerçek maliyetlerin altında bir bedelle erişmesini mümkün kılan tüm kamusal operasyonları kapsar.”

3. DEVLET TEŞVİKLERİNİN TARİHİ

3.1. Devlet Teşviklerinin Dünya Tarihi

Devlet teşviklerinin sistematik bir maliye politikası olarak Literatüre girişi, ABD'nin ilk Hazine Bakanı Alexander HAMILTON'ın 1791 tarihli “Raport on Manufactures” adlı eserine dayanmaktadır. Hamilton, gelişmekte olan bir ekonomide yerli sanayinin uluslararası rekabete karşı korunması gerektiğini savunmuş ve bu süreçte devletin müdahaleci bir rol üstlenmesi “dağıtım adaleti” çerçevesinde temellendirilmiştir. Bu raporda özellikle vurgulanan “Maddi ödüller” (Pecuniary Bounties) kavramı, gümrük vergilerinin aksine piyasada fiyat artışı yaratmadan üretimi doğrudan tetiklediği için modern teşvik sisteminin temelini oluşturur. Hamilton'a göre, hammadde üreticisi (çiftçi) ile işleyici (sanayici) arasındaki çıkar çatışmasını dengeleyebilecek yegane araç, maliyetleri düşüren ve teknolojik gelişimi sübvans eden doğrudan devlet destekleridir. (Hamilton, 1791)

Devlet teşvik sistemine farklı bir bakış açısı da İngiltereli Ekonomist Friedrich List'in 1841 tarihli “The National System Of Political Economy” (Ulusal Siyasal İktisat Sistemi) adlı eserinden gelmiştir. List, teşvikleri sadece bir mali destek aracı olarak değil, ulusal üretim güçleri (Productive Powers) küresel piyasadaki dengesiz rekabete karşı koruması için stratejik bir gereklilik olarak ele almaktadır. List'e göre gelişmiş sanayi ülkelerinin arz fazlası ürünlerini değerinin çok altında yabancı pazarlara sunması, teşvik mekanizması gibi işleyerek az gelişmiş ülkelerin sanayilerini henüz kuruluş aşamasındayken yıkıma uğratmaktadır. Bu kriz anlarında Klasik Okul'un “Serbest Rekabet” öğretisinin yetersiz kaldığını savunan List; III. Edward, Elizabeth, Büyük Frederick, II Joseph, Washington ve Napolyon'a kadar pek çok devlet adamının sanayileşmeyi ulusal gücün kaynağı olarak gördüğünü ve devlet teşvikleriyle bu süreci

bizzat yönlendirdiklerini vurgulamaktadır. List'in bu yaklaşımı, günümüzdeki “Bebek Endüstri” argümanının ve stratejik ticaret politikalarının tarihsel ve teorik temelini oluşturmaktadır. (List, 1841/1775, s. 225-227)

Modern sanayileşme literatüründe Alice H. Amsden (1989/1992), Güney Kore örneğinden hareketle devlet teşviklerini “geç sanayileşmenin temel kaldırıcı” olarak tanımlar. Amsden’e göre devlet, yatırım kararlarını yönlendirmek amacıyla piyasa fiyatlarını bilinçli olarak çarpıtmaktadır ve “Yanlış Fiyat” politikasıyla stratejik sektörlerde karlılık alanları yaratmaktadır. Güney Kore hükümeti bu süreci; gümrük vergileri, kotalar, ihracat sübvansiyonları ve sübvansiyon edilmiş krediler gibi somut müdahale araçları bir set olarak kullanarak yönetmiştir. Bu teşvikler, başlangıçta pamuklu tekstil gibi emek-yoğun sektörlerde yerli sanayiye dış rekabete karşı korumak için kullanılırken, ağır sanayiye geçişle birlikte teşviklerin düzeyi daha da arttırılmıştır.

Ancak Amsden'in kuramındaki en özgün katkı, teşviklerin birer devlet disiplin aracı olarak kullanılmasıdır. Bu modern teşvikler; ihracat hedefleri, AR-GE yatırımları ve inovasyon gibi somut performans kriterlerine bağlanmıştır. Devlet, bu performans tabanlı teşvikler (performance-based incentives) aracılığıyla sadece başarılı firmaları ödüllendirmekle kalmamış, aynı zamanda verimsiz aktörleri sistem dışına iterek özel sektör üzerinde etkin bir denetim ve disiplin mekanizması kurmuştur. (Amsden, 1989/1992)

Robert Wade'in 1990 yılında yayınlanan ve kalkınma literatürünün temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilen “Governing the market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization” adlı eseri, Tayvan örneği üzerinden devletin ekonomik kalkınmadaki stratejik ve yönlendirici rolünü kurumsallaştırmaktadır. 1950'lerin sonunda

itibaren vergi ve gümrük iadeleri sayesinde ihracatçılar, üretime kullandıkları ithal girdiler üzerinden maliyet baskısından arındırılmıştır. Devlet, sadece mali destekle yetinmeyip, “China External Trade Development Council” (CETRA) gibi kurumlar aracılığıyla Pazar araştırması ve kalite kontrol denetimleri gibi kurumsal mekanizmaları da devreye sokmuştur. Yatırımların sektörde dağılımında ise 1960 tarihli “Yatırım Teşvik Yasası” (Statute for The Encouragement of Investment) kritik rol oynamıştır. Bu yasa kapsamında sunulan beş yıllık vergi tatilleri, hızlandırılmış amortisman ve gümrük muafiyeti gibi araçlar genel bir teşvik ziyade petrokimya, makine ve elektronik gibi stratejik ürün listelene odaklanmış, böylece devlet sanayi yapısını yukarı yönlü dönüştürme iradesi somutlaştırmıştır. Bankalara gönderilen hedef endüstri listeleri ve stratejik endüstri fonları aracılığıyla sağlanan düşük faizli krediler, devletin yatırım riskini özel sektöre paylaşmasını sağlamış ve yüksek teknoloji odaklı yatırımın önünü açmıştır. Yerli sanayinin gelişimini desteklemek amacıyla uygulanan tarifeler, ithalat lisansları ve “yerli katkı zorunluluğu” (Local Content Requirements) gibi araçlar, otomobil ve elektronik gibi sektörlerde yan sanayinin derinleşmesini sağlamıştır. Wade, kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) ve AR-GE Enstitüleri (ITRI gibi) aracılığıyla bizzat girişim ve teknolojik lider rolü üstlendiğini vurgulamaktadır. (Wade, 1990)

Dani Rodrik, “Industrial Policy for the Twenty-First Century” başlıklı yazısında sübvansiyonlar, vergi indirimleri, kredi olanaklarını 21. Yüzyılın sanayi politikasının ve ekonomik çeşitlenmenin temel bir aracı olarak detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ekonomide yeni bir ürünün karlı bir şekilde üretilip üretilmeyeceğini bulmak “ürünü keşfetmek” riskli bir süreçtir. İlk girişimci başarısız olursa tüm maliyeti kendi üstlenir; ancak başarılı olursa, diğer şirketler onu kopyalar ve ilk girişimcinin kazancı düşer. Bu nedenle, devlet yatırımcıların yeni alanlara

girmesi için sübvansiyon, ticari koruma ve risk sermayesi gibi teşvikler uygular. Rodrik devlet teşviklerin yolsuzluğa, israfa veya “rant arayışına” dönüşmemesi için ülke ekonomisine yeni ürünler veya teknolojiler kazandıran faaliyetlere verilmesi gerektiğini savunur. Teşvikler mutlaka ihracat zorunluluğu gibi performans şartlarına bağlanmalı ve yakından izlenmesi gerekmektedir. Teşvik programlarının başarı kriterleri net bir şekilde belirlenmeli ve sağlanan devlet desteği için sürenin dolduğunda otomatik kesilmesini sağlanmalıdır. Devlet genel sektörler yerine altyapı yatırımları, yabancı dil eğitimleri, teknoloji uyarlaması veya risk sermayesi gibi yatay faaliyetleri sübvansiyon etmelidir. Yalnızca diğer yatırımları çekme veya teknolojik/bilgi yayılımı yaratma potansiyeline sahip olan projeler teşvik almalıdır. İhracatçılar için İhracat İşlem Bölgeleri (EPZ) kurarak firmalara kurumlar vergisi muafiyetleri, gümrüksüz ithalat, üstün altyapı hizmetleri ve bürokratik kolaylıklar sağlanmıştır. Yabancı yatırımcılar için ise vergi tatilleri ve özel teşvikler sunulmuştur. Yeni sektörlerin kalifiye personel açığını kapatmak için mesleki, teknik ve dil eğitimlerinin devlet tarafından sübvansiyon edilmesi ve yabancı teknolojilerin uyarlanması için kamu AR-GE çabalarının entegre edilmesi önemli teşvik alanlarından olduğunu savunmuştur. (Rodrik, 2004)

Mariana MAZZUCATO, Girişimci Devlet (The Entrepreneurial State) başlıklı çalışmasında, ana akım iktisat doktrininin devlete biçtiği piyasa başarısızlıklarını onarma rolünü kökten sarsarak, kamu otoritesini inovasyonun merkezindeki asıl risk sermayedarı olarak konumlandırır. Mazzucato'ya göre şirketlere sağlanan AR-GE vergi indirimlerinin çoğunun yeni inovasyonları tetiklemediğini, şirketlerin zaten yapacakları araştırmalar için bir nakit transferi işlevi gördüğünü belirtiyor. Bu teşviklerin daha sıkı denetlenmesi veya bu bütçenin doğrudan teknolojik gelişmeleri sipariş etmek için kullanılmasını öneriyor.

Şirketlerin patentlerinden elde ettiği gelirler için kurumlar vergisini düşüren patent kutusu adını verdiği teşvik türü, yeni araştırmaları teşvik etmediği ve yalnızca büyük bir vergi kaybına yol açtığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Şirketlere sadece küçük oldukları için sağlanan teşvikleri eleştirmektedir. Kaynaklar, şirketlerin küçük olmasının onların yenilikçi veya hızlı büyüyen şirketler olduğu anlamına gelmediğini; bu yüzden teşviklerin “boyuta” değil, inovasyon potansiyeline göre verilmesini vurgular. Düşük vergi oranları ve zayıflatılmış regülasyonlar sunan girişim bölgelerinin aslında yenilik yaratmadığı, inovasyon için birer “dikkat dağıtıcı” olduğunu ifade eder. (Mazzucato, 2013)

3.2. Devlet Teşviklerinin Türkiye Tarihi

3.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı’da ekonominin bilimsel olarak ele alınması tazminat dönemine dayanır. 18. Yüzyılda Avrupa ülkeleri merkantilist ekonomi politikalarını bırakmış, sanayi devrimi gerçekleştirerek liberal-kapitalist ekonomi politikalarını benimsemiştir. Avrupalı ülkelere eğitim görmek için gönderilen Genç Türkler (Jön Türkler) Avrupa’nın siyasi, sosyal ve ekonomik fikirlerini benimsemiş ve Osmanlı’ya getirmiştir.

Osmanlıda ilk olarak 1866 yılında sanayi yapısını dönüştürülmeyi amaçlayan “İslah-ı Sanayi Encümeni”, yerli üretimin rekabet gücünü artırmak adına kooperatif yapıların kurulması ve mesleki eğitimin geliştirilmesini önermiştir. Batı kapitalizmin yarattığı ekonomik bariyerler sebebiyle bu çabalar akim kalmış olsa da; devlet, sanayileşmeyi canlandırmak için 1873’ten itibaren vergi ve gümrük istisnaları gibi mali araçları devreye sokmuştur. 1888 düzenlemeleriyle bu teşviklerin etki alanı daha da büyütülmüştür. (Varlık, 1976 s. 10-11)

İlk ihracat teşviki ise Osmanlı Devletinde pamuk işleme faaliyetlerinde bulunan fabrikaların yurt dışına ihraç etme

sürecinde gümrük vergilerinin alınmaması olarak kabul edebiliriz.

3.2.2. 1923-1960 Dönemi

Savaşlardan çıkan ve dağılan bir imparatorluktan farklı bir yönetim şekline geçen genç cumhuriyet, yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlardan etkilenmiş ve istenen ekonomik refah seviyesine ilk aşamada ulaşamamıştır.

Cumhuriyetin Kuruluş yıllarında, 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde yerli sanayileşme çabaları üzerinde durulmuş ve özel sektör öncelikli bir kalkınma hedeflenmiştir. 1913 yılında uygulanmaya başlanan Teşvik-i Sanayi Muvakkatı daha sonradan revize edilerek “Teşvik-i Sanayi Kanunu” adıyla 1927 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile özel teşebbüse hammadde ve makine ithalatında vergi muafiyetleri, gelir vergisi muafiyeti, üretim primleri ile telefon, telgraf ve elektrik hatları gibi alt yapılar sağlanmıştır. Sermaye birikiminin yetersizliği, özel sektörün beklenen sanayileşme hamlesini yapamaması ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkileriyle 1930'lardan itibaren devlet ekonomide öncü rol üstlenmiştir. Bu dönemde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1933-1937) uygulanmaya konularak sanayileşme devlet eliyle yürütülmüştür. 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu 2. Dünya savaşının etkisiyle 1942 yılında yürürlükten kaldırılmıştır ve 1950 yılına kadar ekonomide kapsamlı bir tedbir veya teşvik politikası uygulanmamıştır. Adnan Menderes ve Demokrat Parti iktidarıyla birlikte ekonomide tekrar özel teşebbüse ve serbest piyasa ağırlık veren, dışa açık bir politika benimsenmiştir. Dünyadaki sermaye hareketliliğinden pay almak isteyen hükümet, yabancı yatırımcı Türkiye'ye çekmek için 1951 yılında “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Koruma Kanunu” ve 1954'te “Petrol Kanunu” nu çıkarmıştır. Sanayiciye orta ve uzun vadeli kredi desteği sağlamak ve özel teşebbüsü finanse etmek amacıyla “Türkiye

Sınai Kalkınma Bankası” kurulmuştur. Dönemin politikaları özel sektörü ön planda tutsa da, girişimcilerin sermayesinin yetmediği veya girmek istemediği büyük altyapı (barajlar, yollar vb.) alanlarında devlet yatırımlara hız kesmeden devam etmiş ve “Karma Ekonomik Sistem” uygulanmıştır. Dönemin ortalarına doğru ise dış ticarette yaşanan sıkıntılar nedeniyle yerli sanayiciyi koruyacak tedbirlere de başvurulmuştur.

3.2.3. 1960-1980 Dönemi

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurularak ekonomide Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemine geçiş yapılmıştır. Bu dönemde özel sektör; hazırlanan kalkınma planları, kararnameler ve tebliğler aracılığıyla teşvik edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca sanayinin orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacını karşılamak üzere “Sınai Yatırım ve Kredi Bankası” ile “Devlet Yatırım Bankası” Kurulmuştur. 1963 yılında çıkarılan yasalarla “yatırım indirimi” ilk defa teşvik mevzuatına eklenmiştir. Aynı yıl içerisinde ihracatta vergi iadesi imkanı sunulmuş ve ilerleyen dönemde yatırım amaçlı ithalattan alınan vergi ile resimlerin taksitlendirmesi gibi kolaylıklar hayata geçirilmiştir.(ATO, 2000) 1967 yılında çıkarılan 933 sayılı kanun ile o güne kadar dağınık halde uygulanan tüm teşvik tedbirleri bir araya getirilerek kapsamı genişletilmiştir. Teşvik hazırlamak, başvuruları değerlendirmek ve kurumlar arası koordinasyonu sağlamak amacıyla Başbakanlığa bağlı “Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. İkinci plan döneminde (1968-1972) bölgesel ve sektörel yatırım indirimi oranları arttırılmış, gümrük vergisi muafiyeti ve sanayi bölgesi kurulması için arazi istimlakı gibi uygulamalar başlatılmıştır. Türkiye’de yatırım teşvik belgesi verilmesi fiilen 1968’de başlamış, 1969’da çıkarılan kararname ile de teşvik işlemlerinde “Teşvik Belgesi” alınması zorunlu hale getirilmiştir. 1970’lerin ilk yarısında, artan işçi dövizlerinin de katkısıyla ithal ikamesine dayalı büyüme devam etse de, küresel petrol krizleri maliyetleri ciddi şekilde

artırmıştır. Artan dış borçlar, bozulan ödeme dengesi, 1970 devalüasyonu ve nihayetinde 1978 yılında yaşanan ağır döviz krizi nedeniyle hedeflenen istikrar sağlanamamış ve mevcut teşvik programı çökmüştür.

3.2.4. 1980-2000 Dönemi

24 Ocak 1980 kararları ile fiyat serbestisi benimsenmiş, kamu kesiminin piyasadaki girişimci rolü azaltılarak özel kesime yol gösterici, destekleyici ve denetleyici bir konuma geçilmiştir. Bu dönemde döviz kurları gerçekçi seviyelere çekilmiş, ithalatta kotalar kaldırılarak dış ticaret serbestleştirilmiş, kar transferi kolaylaştırarak yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiştir. Turizm, hazır giyim, tarımsal sanayi, otomotiv ve demir-çelik gibi ülke ekonomisini ileri taşıyacağı öngörülen alanlar “Özel Önem Taşıyan Sektörler” veya “Taşıyıcı Sektörler” olarak belirlenmiştir. Uygulamaya gümrük muafiyetleri ve KDV destekleri, fon kaynaklı krediler ve enerji desteği gibi yeni teşvik araçları eklenmiştir. 1985 ve 1989 yıllarında uygulanmaya alınan “Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu/Primi” (KKDF/KKDP) ile birlikte yatırımcılara karşılıksız hibe şeklinde nakdi teşvikler verilmeye başlanmış, bu durum teşvik yatırımlarda önemli bir artışı tetiklemiştir. 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından 5 Nisan İstikrar Programı devreye sokulmuş; bankacılık, vergi düzenlemeleri ve özelleştirme konularında yeni adımlar atılmıştır. 1994 yılında teşviklere “Sektörel Seçicilikten” vazgeçilerek gelişmiş iller (İstanbul, Ankara, İzmir vb.) dışındaki tüm bölgelerin eşit şekilde desteklenmesi denenmiş, ancak bu politika beklenen bölgesel gelişmeyi sağlayamayınca 1998’de uygulamadan kaldırılmıştır. Ayrıca bu dönemde teşviklerin kapsamı genişleyerek AR-GE, KOBİ, çevre ve istihdam gibi spesifik alanlar da hedeflenmeye başlanmıştır. 1995 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması ve 1996’da Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üye olunması teşvik sisteminde ciddi değişikliklere yol açmıştır. Bu uluslararası

taahhütler gereği teşvik sistemi AB normlarıyla uyumlu hale getirilmeye çalışılmış, rekabete aykırı olan doğrudan ihracat destekleri kaldırılarak bölgesel ve stratejik gelişmişlik düzeyleri baz alınmaya başlanmıştır. (Yavan, 2011)

3.2.5. 2000 Sonrası dönem

2001 Krizinin ardından ekonomiyi canlandırmak ve yatırımlara ivme kazandırmak amacıyla teşvik sisteminde yeni arayışlara girilmiş, bu sürecin fiili başlangıcı 2004 yılında çıkarılan 5084 sayılı yasa ile olmuştur. Bu düzenlemeler, yatırımların ve istihdamın arttırılması hedeflenmiş ve 2006 yılında revize edilerek devam etmiştir. 16 Temmuz 2009’da yürürlüğe giren sistem ile Türkiye’de 40 yıllık uygulanan “Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY)” politikası sona erdirilmiş.(Karabıçak, 2013) Bu modelle Türkiye, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre 4 bölgeye ayrılmış, kentlerin potansiyelleri ve rekabet güçleri dikkate alınarak ilk kez bölgesel ve sektörel teşvik sistemine geçilmiştir. 2009 sisteminin küresel değişimlere yeterli yanıt verememesi üzerine 2012’de bugüne kadarki en kapsamlı sistemlerden biri olan “Yeni Teşvik Sistemi” hayata geçirilmiştir. Bu sistemde illerin gelişmişlik kriterleri baz alınarak bölge sayısı 6’ya çıkarılmıştır. Sistemin en temel amacı ithalata bağımlılığı yüksek ara malı ve ürünlerin yerli üretimini arttırarak cari açığı azaltmak olmuştur. Ayrıca bu sistemle birlikte mevzuata ilk kez “Stratejik Yatırımlar” kavramı dahil edilmiştir. 2016 yılı sonunda bölgesel kalkınmayı hızlandırmak için “Cazibe Merkezleri Programı” açıklanmıştır. 2018 yılında ise “Süper Teşvik” olarak da bilinen “Proje Bazlı Teşvik Sistemi” yürürlüğe konmuştur. Bu sistemle savunma sanayisi, petrokimya, tıbbi cihazlar, yenilenebilir enerji ve raylı sistemler gibi Türkiye’nin dışa bağımlı olduğu kritik sektörlerdeki 23 dev projeye (135 milyar TL tutarında) Kurumlar Vergisi istisnası, alım garantisi, nitelikli personel desteği gibi çok geniş çaplı, projeye özel destekler verilmiştir.

4. GÜNCEL DEVLET DESTEKLERİ

4.1. Sanayi Bakanlığı Destekleri

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından sunulan destekler Yatırım Teşvik Sistemi olarak adlandırmaktadır. Yatırım Teşvik Sistemi kendi içinde 2 başlığa ayrılmaktadır bunlar Proje Bazlı Teşvik Sistemi ve Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar desteklerdir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile İşbirliği kuruluşlar arasındaki protokollerle yatırımcıya Yatırım Teşvik Belgesi sunulmaktadır. Bu belge sayesinde yatırımcılar KDV istisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Vergi İndirimi, Faiz ve Kar Payı Desteği, Yatırım Yeri Tahsis, Sigorta Primi İşveren Hisse Desteği, Sigorta Primi Desteği ve Makine Desteği sağlanmaktadır. (Sanayi Bakanlığı, 2026)

4.2. Eximbank Destekleri

Eximbank Türkiye'nin ihracatçı firmalara nakit desteği sağlamak amacıyla kurulmuş Türkiye İhracat Bankasıdır. İhracatçı firmalar için kısa, orta ve uzun vadeli ihracat kredileri sunmaktadır.

4.3. Kalkınma Ajansları Destekleri

Kalkınma Ajansları Türkiye'nin 26 bölgesinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonunda yerelde kalkınma için çalışan kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluşlardır. İhracatı desteklemek amaçlı çeşitli Projeler hayata geçirmektedirler. Bu Projelerle ihracatçıya Eğitim, Bilgilendirme ve Danışmanlık hizmetleri sunmaktadırlar.

4.4. Ticaret Bakanlığı Destekleri

Ticaret Bakanlığı İhracata ve İhracatçıya yönelik en çok destek veren kurumdur. 18 Ağustos 2022 tarihli 5973 sayılı İhracat Destekleri Hakkındaki Karar kapsamında birçok destek sunmaktadır. Bu destekler Destek Yönetim Sistemi (DYS) üzerinden sunulmaktadır. Ticaret bakanlığının sunduğu destekler

yurt dışı marka tescil faaliyetlerinin desteklenmesi, pazara giriş belgelerinin desteklenmesi, yurt dışı fuar desteği, yurt dışı pazar araştırma desteği, yurt dışı şirket ve yurt dışında yerleşik şirkete ait marka alım desteği, yurt içi fuar desteği, birim kira desteği, küresel tedarik zinciri yetkinlik projesi desteği, tanıtım desteği, ihracat kredi sigortası tazmin desteği, Eximbank'ın uyguladığı faiz oranı ile CIRR arasındaki farkın desteklenmesi, tasarım ve ürün geliştirme projesi desteği, proje bazlı ihracat sigortası desteği, gemi ve yat sektöründe faaliyet gösteren şirketlere tasarım desteği, tasarımcı şirket/tasarım ofisi desteği, marka ve Turquality desteği programından oluşur. Bunlarla birlikte işbirliği kuruluşlarına yönelik destekler olarak UR-GE projesi (Uluslararası Rekabetin Geliştirilmesi Projesi) desteği, pazara giriş rapor desteği, sanal fuara katılım desteği, sektörel heyet destekleri, sanal ticaret heyeti desteği ve tanıtım projesi desteğinden oluşur. İşbirliği kuruluşlarına yönelik destekler programı yürüten bir kuruluş aracılığıyla gerçekleşir, bunlar İhracatçı birlikleri, odalar, borsalar, sektörel dernekler ve federasyonlar ile birlikte organize sanayi bölgeleridir. Yine Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (Teknoparklar ve Teknokentler) yazılım ve bilişim projelerinde işbirlikçi kuruluş olarak kabul edilebilir. Ticaret Bakanlığı, şirketlerin bireysel olarak faaliyet gösterip yurt dışı yüksek rekabetten zarar görmesini engellemek amacıyla en az 10 firmanın gruplaşıp bir işbirliği kuruluşu liderliğinde ortak ticari faaliyetler yürütmesine kümelenme olarak adlandırır. Aynı sektördeki şirketler rakip olmaktan ziyade, ortak sorunları çözmek ve ortak pazara ulaşmak için “Ticari Ortaklık” kurarlar. UR-GE projeleri genellikle 3 yıl süren ve belli adımlarla sistematik yol izlenen bir destektir. UR-GE projeleri; katılımcı firmaların mevcut durumlarını, eksikliklerini ve potansiyel hedef pazarlarını belirleyen kapsamlı bir ihtiyaç analizi ile başlar. Bu analizden elde edilen veriler ışığında firmaların dış ticaret, pazarlama, üretim ve markalaşma kapasitelerini geliştirmeye yönelik tematik eğitim ve danışmanlık

süreçleri yürütülür. Projenin uygulama safhasında ise, kazanılan yetkinliklerin somut ticari çıktılara dönüşmesi amacıyla hedef pazarlara yönelik yurt dışı pazarlama heyetleri organize edilerek ikili iş görüşmeleri (B2B) gerçekleştirilir. Marka ve Turquality desteği programı ise doğrudan ihracat bazlı bir destek olmayıp, Türk markalarının yurt dışındaki bilinirliğini ve kalitesini arttırmayı hedefleyen, markaların global bir oyuncu olmasını isteyen teşvik programıdır. Bu kapsamda firmaların tanıtım, pazarlama, birim kira, yurt dışı kuruluş, belgelendirme, tescil, danışmanlık ve istihdam gibi giderleri karşılanır. Turquality programı belli bir performans ve başarının üzerinde firmalar için ilk etapta 5 yıllık ve sonrasında performansına göre de uzatılabilen bir programdır. Marka programı ise Turquality şartlarının bir kısmını karşılayamayan firmalar içindir ve 4 yıl süre ile desteklenir. (Ticaret Bakanlığı, 2026)

5. SONUÇ

Literatürde 1791 yılından itibaren sistematik bir biçimde ele alınan devlet destekleri, esasen çok daha köklü bir tarihsel geçmişe sahiptir. Tarih boyunca çeşitli devletler, kendi vatandaşını koruma gayesiyle, başta vergi muafiyetleri ve indirimler olmak üzere çeşitli iktisadi imtiyazlar tanımıştır. Özü itibarıyla devlet teşviki, bireylere veya işletmelere sağlanan stratejik ayrıcalıklar bütünü olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda ekonomistler ve kamu yöneticileri, söz konusu mekanizmalar üzerinde teorik ve pratik çalışmalar yürüterek çeşitli uygulama modelleri geliştirmiştir.

Sanayi devrimi ile birlikte küresel ölçekte derinleşen rekabet ortamı, bu teşviklerin kapsam ve nitelik bakımından dönüşmesine ve kurumsal bir zemine oturmasına neden olmuştur. Avrupa'ya giden Türk aydınlarının beraberinde getirdiği fikir akımları, sanayinin devlet eliyle desteklenmesi düşüncesini

Osmanlı yönetim anlayışına taşımıştır. Bu doğrultuda, Cumhuriyet öncesi dönemde de sanayileşmeyi teşvik edici çeşitli çalışmalar yürütülmüştür.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte teşvik politikaları, zaman içerisinde daha metodolojik, sistematik ve modern bir yapıya kavuşmuştur. Günümüzde teşvik mekanizmaları; ülkelerin üretim hacmi genişletmeyi, ihracat kapasitesini artırmayı ve yüksek kaliteli ürün arzını sağlamayı hedeflemektedir. Bu tür desteklerin güncel ekonomi politikalarında halen aktif olarak yer alması, elde edilen başarılı sonuçların ve bu yöntemin etkinliğinin en somut göstergesi niteliğindedir. Teşvik politikalarının başarısı artık sadece niceliksel veriler üzerinden değil, teknolojik dönüşüm ve markalaşmaya sağladığı katkı üzerinden okunmalıdır. Gelecek dönem politikalarının, bu tarihsel birikimi sürdürmesi, uluslararası pazardaki konumunu güçlendirmesi açısından bir zorunluluk arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Amsden, A. H. (1992). Asia's next giant: South Korea and late industrialization. Oxford: Oxford University Press.
- Ankara Ticaret Odası. (2000). Türkiye'de uygulanan teşvik politikaları (Yayın No: 14). Ankara: ATO Yayınları.
- Hamilton, A. (1791). Report on manufactures. Founders Archives. Erişim adresi: <https://founders.archives.gov/documents/Hamilton/01-10-02-0001-0007>
- Karabıçak, M (2013). Türkiye'de uygulanan ekonomik teşvik politikalarının boyutu, ulusal, bölgesel ve yerel kalkınma üzerine olası etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3), 263-280
- List, F. (1885). The national system of political economy (S. S. Lloyd, Çev.). Londra: Longmans, Green, and Co.
- Mazzucato, M. (2013). The entrepreneurial state: Debunking public vs. Private sector myths. Londra: Anthem Press.
- Rodrik, D. (2004). Industrial Policy for the twenty-first century. Cambridge, MA: Harvard University, John F. Kennedy School of Government.
- Schwartz, G., ve Clements, B. (1995). Government subsidies: Concepts, international trends, and reform options (IMF Working Paper No. 95/91). Washington: International Monetary Fund.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2026). Yatırım teşvik sistemleri, Erişim adresi: <https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0103011615>

- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2026). İhracat destekleri. Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/destekler/ihracat-destekleri>
- Üzümcü, A., ve Doğan, A. (2001). Türkiye ve Sivas'ta yatırım-KOBİ teşviklerinin gelişimi. Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(1), 299-318.
- Varlık, B. (1976). Türkiye'de sermayenin teşviki, 1866-1976 (No. 2). Ankara: ODTÜ-İFÖD yayınları.
- Wade, R. (1990). Governing the market: Economic theory and the role of government in east asian industrialization. Princeton: Princeton University Press.
- World Trade Organization (WTO). (2006). World Trade Report 2006: Exploring the links between subsidies, trade and the WTO. Cenevre: WTO Publications. Erişim Adresi: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report06_e.pdf
- Yavan, N. (2011). Teşviklerin bölgesel ekonomik büyüme üzerine etkisi: Ampirik bir analiz. Ekonomik Yaklaşım, 22(81), 65-139.

**ULUSLARARASI TİCARET ALANINDA BİLİMSEL
ARAŞTIRMALAR**

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com